

1 Tarımda Çocuk İşçiliğine Giriş

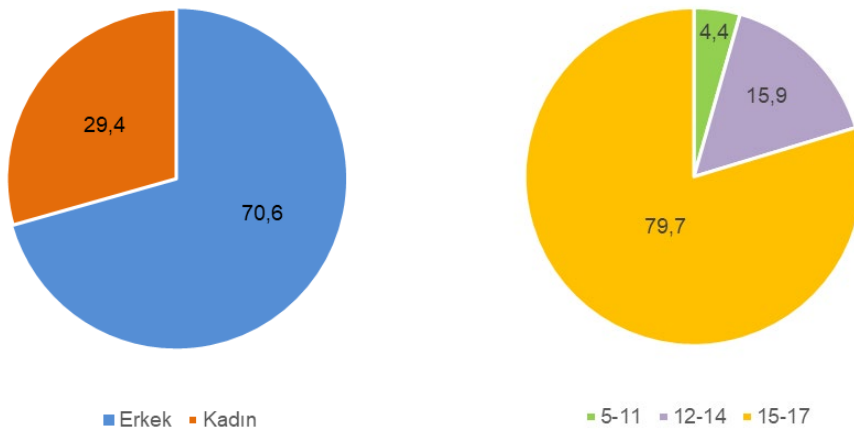
Türkiye’de Çocuk İşçiliğine Dair Veriler

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından 2025 yılı Haziran ayında yayınlanan “Çocuk İşçiliği: 2024 Küresel Tahminleri, Eğitimler ve Önümüzdeki Yol” raporuna göre¹ dünyada 5-17 yaş arasındaki çocuklar arasında dünya genelinde yaklaşık 138 milyon çocuk işçi bulunmaktadır; bunların içinde yaklaşık 54 milyon çocuk tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Bu rakamlar, 2020’deki yaklaşık 160 milyon seviyesinden belirgin bir düşüşü göstermektedir.

Verilere göre, tarım sektörü, çocuk işçiliğinde hâlâ en büyük paya sahiptir ve tüm çocuk işçiliğinin %61’ini oluşturmaktadır. Bunu, hizmet sektörü (%27) ve sanayi (%13) takip etmektedir. Yine rapora göre Asya ve Pasifik’te çocuk işçiliği, 2020’den bu yana en büyük düşüşü gerçekleştirerek 49 milyondan 28 milyona yani %5,6’dan %3,1’e düşmüştür. Latin Amerika ve Karayipler ‘de ise çocuk işçiliği oranı %6’dan %5,5’a düşmüştür. Sahra Altı Afrika ise, hala çocuk işçiliğinin en yoğun olduğu bölge olmaya devam etmektedir. Bölgede yaklaşık 87 milyon çocuk, yani tüm çocuk işçiliği vakalarının üçte ikisine yakını bulunmaktadır. Oran %23,9’dan %21,5’e gerilemiş olsa da, nüfus artışı nedeniyle toplam sayı sabit kalmıştır.

Aynı yaş grubu (5-17 yaş) için Türkiye verilerine bakıldığında ise², 2019 yılında toplam 720 bin çocuğun (aynı yaş grubundaki çocukların %4,4’ü) *ekonomik işlerde*³ çalıştığı görülmektedir. Çalışan çocukların %70,6’sını erkek çocuklar, %29,4’ünü ise kız çocuklar oluşturmaktadır. Çalışan çocukların yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında ise, %79,7’sinin 15-17 yaş grubunda, %15,9’unun 12-14 yaş grubunda, %4,4’ünün ise 5-11 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bu verilerin içinde geçici sığınmacı, uluslararası koruma altında ve belgesiz olan çocuklar bulunmamaktadır.

Türkiye’de 5-17 yaş arası çalışan çocukların cinsiyet ve yaşa göre dağılımı

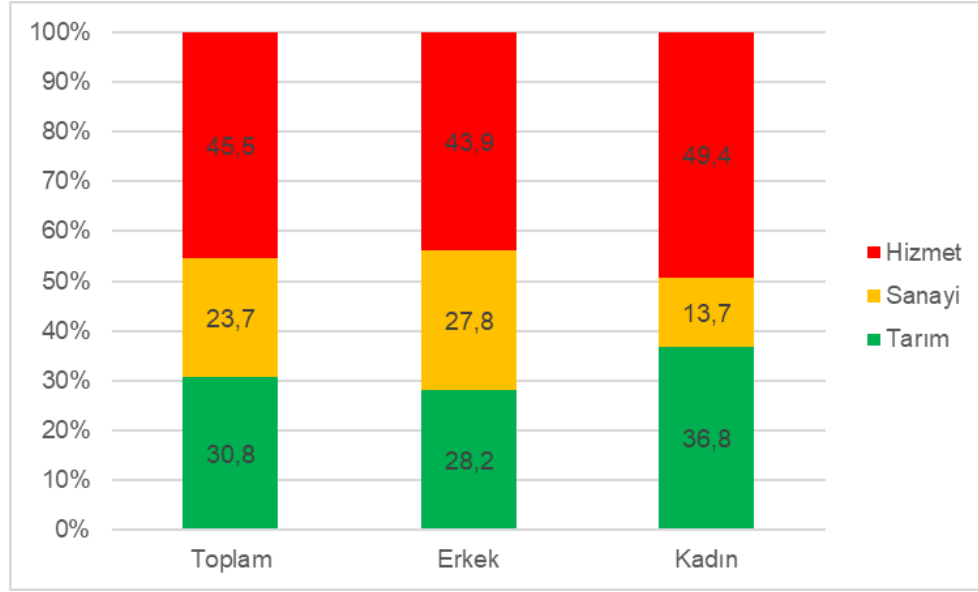
¹ <https://www.ilo.org/tr/publications/major-publications/%C3%A7ocuk-i%CC%87%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi-2024-k%C3%BCresel-tahminleri-e%C4%9Fitimler-ve-%C3%B6n%C3%BCm%C3%BCzdeki%C2%A0yol>

² TÜİK Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları (2019), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>

³ TÜİK, “*ekonomik işlerde çalışan çocukları*” referans haftası süresince herhangi bir gün en az bir saat süresince ücret, kâr veya ailenin kazancı için aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışanlar ile işi olanlardan; çeşitli nedenlerle referans döneminde işlerinin başında bulunmayan ancak işleri ile ilişkileri devam eden kişileri kapsayacak şekilde tanımlamaktadır. ILO tanımıyla karşılaştırıldığında, TÜİK tarafından kullanılan bu tanımın, ILO’nun “çocuk işçiliği” kavramını da içerecek şekilde kullandığı “çalışan çocuklar” kavramı ile benzer olduğu söylenebilir.

Dünya verilerinden farklı olarak, Türkiye’de çocuk işçiliğinin en yoğun görüldüğü sektör hizmet sektörüdür.

Türkiye’de 5-17 yaş arası çalışan çocukların sektörlere⁴ göre dağılımı

Türkiye’de Tarımda Çocuk İşçiliğine Müdahale Edebilecek Paydaşlar

Türkiye’de tarımda çocuk işçiliği ile ilgili paydaşları üç sınıfta incelemek mümkündür:

- Politika yapıcılar (Türkiye Büyük Millet Meclisi ve siyasi partiler)
- Politika planlama, yürütme ve uygulamadan sorumlu kurumlar (ilgili bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatları, yerel yönetimler ve bağımsız kurumlar)
- Araştırma, izleme, bilgilendirme, denetim, savunma ve model geliştirmeden sorumlu kurumlar (akademik kurumlar, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, sendikalar, uluslararası kuruluşlar, şirketler, medya)

Tarımda çocuk işçiliğine doğrudan müdahale edebilecek anahtar paydaşlar ve temel müdahale alanları ise aşağıdaki tabloda sınıflandırılmıştır.

⁴ Ekonomik faaliyetler Avrupa Birliği Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması (NACE Rev 2)’ye göre kodlanmış olup, 3 ana sektör itibarıyla yayımlanmıştır. Buna göre, 3 ana sektör altında yer alan faaliyetler şu şekildedir:

Tarım: (A) Tarım, ormancılık ve balıkçılık; (B) Madencilik ve taşocakçılığı; (C) İmalat

Sanayi: (D) Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı; (E) Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri; (F) İnşaat; (G) Toplan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı; (I) Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri; (H) Ulaştırma ve depolama

Hizmet: (J) Bilgi ve iletişim; (K) Finans ve sigorta faaliyetleri; (L) Gayrimenkul faaliyetleri; (M) Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler; (N) İdari ve destek hizmet faaliyetleri; (O) Kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik; (P) Eğitim; (Q) İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri; (R) Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor; (S) Diğer hizmet faaliyetleri; (T) Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri; hanehalkları tarafından kendi kullanımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve hizmet üretim faaliyetleri; (U) Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri

Türkiye’de tarımda çocuk işçiliğine müdahale edebilecek paydaşlar ve müdahale alanları⁵

Paydaşlar	Müdahale Alanları				
	Tarımda çalışan aileler ve çocukları için gerekli hizmetlerin sunulması (gündüz bakım, sağlık, altyapı, ulaşım hizmetleri, vd.)	Çocukların eğitime erişimlerinin ve devamlarının sağlanması	Asgari ücretin belirlenmesi, aileye iş olanakları, alternatif gelir kaynakları ve destekler sunulması	İhtiyaca dayalı, kaynak tahsisi ve zamanlamayı içeren planlama yapılması	Veri toplama ve araştırma, izleme, denetleme
TBMM			X	X	X
Siyasi partiler			X		
Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı			X	X	
Cumhurbaşkanlığı Ekonomi Politikaları Kurulu			X		
Cumhurbaşkanlığı Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu		X			
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	X	X	X	X	X
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	X	X		X	
Milli Eğitim Bakanlığı		X	X	X	
Sağlık Bakanlığı	X			X	
Gençlik ve Spor Bakanlığı	X			X	
İçişleri Bakanlığı	X	X		X	
Adalet Bakanlığı			X	X	
Tarım ve Orman Bakanlığı				X	
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	X			X	
Hazine ve Maliye Bakanlığı	X		X	X	X
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	X			X	
Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı				X	
Emniyet ve Jandarma	X				X
Devlet Denetleme Kurulu					X
Türkiye İstatistik Kurumu					X
Asgari Ücret Tespit Komisyonu			X		
Valilikler	X		X		
Belediyeler	X		X		
Kalkınma Ajansları	X		X		
Ziraat Bankası	X		X		
Tarım kredisi veren bankalar			X		
Sendikalar, barolar, STK’lar, meslek örgütleri, akademik kurumlar, uluslararası kuruluşlar, şirketler, medya	X	X	X	X	X

⁵ Tablo şu kaynaktan yararlanılarak hazırlanmıştır:
Kalkınma Atölyesi (2018). *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler*.
<https://www.ka.org.tr/api/files/pdfs/77f2f768-e8ce-43d4-8b6e-df42e08ab47f.pdf>

Türkiye’de Çocuk İşçiliğine Dair Yaş Sınırları⁶

Türkiye’de yürürlükte olan 4857 sayılı İş Kanunu’na göre, 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaktır. 15-18 yaş arasındaki çocuklar ise eğitimlerine engel olmayacak, sağlık ve güvenliklerinin tam olarak güvence altına alındığı işlerde çalışabilirler.

İş Kanunu’nun 71. maddesi uyarınca, 15 yaş altı çocukların çalıştırılması yasağının iki istisnası bulunmaktadır (md. 71):

- Henüz 14 yaşını doldurmamış olanlar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler.
- 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak *hafif işlerde* çalıştırılabilirler. Bu *hafif işlerin* neler olduğu ise İş Kanunu’na dayanılarak hazırlanmış olan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile düzenlenmektedir.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ve ekleri 14 yaşını doldurduktan sonra çocukların hangi işlerde çalışabileceklerini üç ayrı kategoride ele almaktadır. Buna göre, tarım ve hayvancılık ile ilgili işlerde, 14, 15 ve 16 yaşını doldurmuş olmaya bağlı olarak çalışılabilecek işler değişmektedir.

Tarım ve hayvancılık ile ilgili işlerde asgari çalışma yaşları

Çalışma Alanı	Yaş				
	14	15	16	17	18
Düşme ve yaralanma tehlikesi olabilecek şekilde çalışmayı gerektirecek olanlar hariç meyve, sebze, çiçek toplama işleri	x	x	x	x	x
Kümes hayvanları besiciliğinde yardımcı işler ve ipek böcekçiliği işleri	x	x	x	x	x
Çiçek satışı, düzenlenmesi işleri	x	x	x	x	x
Meyve ve sebze kurutmacılığı ve işlenmesi işleri		x	x	x	x
Çay işleme işleri		x	x	x	x
Çeşitli kuru yemişlerin hazırlanması işleri		x	x	x	x
İlaçlama ve gübreleme hariç çiçek yetiştirme işleri		x	x	x	x
Pamuk, keten, yün, ipek ve benzerleriyle bunların döküntülerinin hallaç, tarak ve kolalama tezgahlarından ve boyama ile ilgili işlemlerden bölme ile ayrılmış ve fenni iklim ve aspirasyon tesisatı olan iplikhane ve dokuma hazırlama işleri		x	x	x	x
Şeker fabrikalarında üretime hazırlamaya yardımcı işler		x	x	x	x
Araçsız olarak 10 kg’dan fazla yük kaldırılmasını gerektirmeyen torbalama, fiçilama, istifleme ve benzeri işler		x	x	x	x
Kuş ve hayvan tüyü kıllarının temizlenmesi, didiklemesi, ayrılması ve bunlara benzer işler			x	x	x
Zahire depolarındaki işler ile un ve çeltik fabrikalarındaki işler			x	x	x

İş Kanunu ayrıca, asgari çalışma yaşının üzerindeki çocukların çalıştırılacak olması halinde hangi işlerde çalışabilecekleri ve hangi koşullar ile çalışabileceklerini düzenleyerek, idareye asgari çalışma yaşının altındaki çocukların çalıştırılmasını önlemenin yanında, çalışma

⁶ Bu bölüm şu kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır:

- Kalkınma Atölyesi (2018). *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Kurumsal Boşluk Analizi ve Öneriler*.
- <https://www.ka.org.tr/api/files/pdfs/77f2f768-e8ce-43d4-8b6e-df42e08ab47f.pdf>

yaşında olan çocukların çalıştırılması halinde alınması gereken tedbirler ile ilgili de sorumluluklar yüklemiştir.

Buna göre çocukların yukarıdaki tabloda yer alan işlerde çalışabilmeleri için ayrıca aşağıdaki koşulların da mevcut olması gerekecektir:

- a. Çocukların işe yerleştirilmesinde ve çalışması süresince güvenliği, sağlığı, bedensel, zihinsel, ahlaki ve psiko-sosyal gelişimi, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınmalıdır.
- b. İşin, okula devam eden çocuklara aşağıdaki konularda engel oluşturmaması gerekir:
 - Okula devamları ile okuldaki başarılarına,
 - Meslek seçimi için yapılacak hazırlıklara,
 - Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeterliliği kabul edilen mesleki eğitime katılmasına.
- c. Ayrıca bu listede yer alan işlerin, 18 yaşını dolduranların çalışabilecekleri aşağıdaki alanları içermemesi gerekmektedir:
 - Tamamlama ve temizleme işleri,
 - Alkol, sigara ve bağımlılığa yol açan maddelerin üretimi ve toptan satış işleri,
 - Parlayıcı, patlayıcı, zararlı ve tehlikeli maddelerin toptan ve perakende satış işleri ile bu gibi maddelerin imali, işlenmesi, depolanması işleri ve bu maddelere maruz kalma ihtimali bulunan her türlü işler,
 - Gürültü ve/veya vibrasyonun yüksek olduğu ortamlarda yapılan işler,
 - Aşırı sıcak ve soğuk ortamda çalışma gerektiren işler,
 - Sağlığa zararlı ve meslek hastalığına yol açan maddeler ile yapılan işler, radyoaktif maddelere ve zararlı ışınlarla maruz kalınması ihtimali olan işler,
 - Fazla dikkat isteyen ve aralıksız ayakta durmayı gerektiren işler,
 - Parça başı ve prim sistemi ile ücret ödenen işler,
 - Eğitim amaçlı işler hariç iş bitiminde evine veya ailesinin yanına dönmesine imkan sağlamayan işler,
 - İşyeri hekimi raporu ile fiziki ve psikolojik yeterliliklerinin üzerinde olduğu tespit edilen işler,
 - Eğitim, deneyim eksikliği, güvenlik konusunda dikkat eksikliği getirme ihtimali olan işler,
 - Para taşıma ve tahsilat işler,
 - 4857 sayılı İş Kanunu'nun 69. maddesinin birinci fıkrasında belirtilen gece dönemine rastlayan sürelerde yapılan işler.
- d. Son olarak da işverenler çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını temin edeceklerdir.

Bu sınırlamalara tabi olmadan çalışma ancak meslek eğitimi kapsamında mümkündür. 16 yaşını doldurmuş ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu kapsamında mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarından mezun olan genç işçiler; sağlığı, güvenliği ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması şartıyla yönetmeliğin eklerinde belirtilen sınırlamalara bağlı kalmaksızın ihtisas ve mesleklerine uygun işlerde çalıştırılabilirler. Aynı kanuna göre, ortaokul mezunu çocuklar da çırak olarak çalıştırılabilir. Her ne kadar, bu Kanun hükümlerine göre resmi çıraklık kapsamında çalışmak için 14 yaşını doldurmak yeterli görülürse de bu kural tarım iş kolu için uygulanabilir nitelikte değildir.

Türkiye’de En Kötü Biçimde Çocuk İşçiliği

ILO 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi Türkiye’de 2001 yılında yürürlüğe girmiştir.

Bu Sözleşme’ye göre aşağıdaki işçilik türleri, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğidir ve Sözleşme’ye taraf devletler bu işlerde 18 yaş altı çocukların çalıştırılmasının yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek önlemleri almakla yükümlüdür:

- a. Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimleri;
- b. Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılması, bunlar için tedariki ya da sunumu;
- c. Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılması, bunlar için tedariki ya da sunumu;
- d. Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işler.

Sözleşme, taraf devletlerden, yukarıdaki (a), (b) ve (c) maddelerine ek olarak, (d) maddesinde belirtilen işleri ulusal mevzuat ve düzenlemeleri uyarınca belirlemelerini ve en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programları hazırlayıp uygulamalarını da beklemektedir.

Bu kapsamda ilgili paydaşların katılımıyla yapılan bölgesel ve ulusal toplantılarda ortaya çıkan görüşler ve mevcut araştırma ve projelerin sonuçları ışığında, Türkiye’de çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak aşağıdakiler belirlenmiştir:

- Sokakta çalışma,
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma,
- Tarımda aile işleri dışında, ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma.

Çocukların tarımda aile işleri dışında, ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalıştırılmasının, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak belirlenmesiyle, Türkiye’de bu alanda asgari çalışma yaşı 18 olarak kabul edilmiştir.

Böylece, ILO 182 No’lu Sözleşme uyarınca, Türkiye’nin bu alanda aşağıdaki tedbirleri alması beklenmektedir:

- Çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dahil olmalarının önlenmesi
- Çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları
- Çocuklara sosyal uyumları ve rehabilitasyonları için gerekli ve uygun doğrudan yardım sağlanması
- Çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları için ücretsiz temel eğitime, mümkün ve uygun olduğu takdirde mesleki eğitime yönlendirilmesi
- Özel olarak riskli durumda bulunan çocukların belirlenmesi ve onlara ulaşılması
- Kız çocuklarının özel durumunun dikkate alınması.

Bu çerçevede Türkiye, 1992 yılında ILO’nun “Çocuk Emeginin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)”na katılmış; 2005 yılında “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı

Ulusal Politika ve Program Çerçevesi” hazırlanmıştır. Bu program ile başta çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin 10 yıllık bir süre (2005-2015) içinde önlenmesi temel hedef olarak belirlenmiştir. 2015 yılında tamamlanan bu program güncellenmiş, 2017 yılında Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı ve Eylem Planı (2017-2023) yayınlanmıştır.⁷

Tarımsal Üretimde Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Riskler⁸

Türkiye’de çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak belirlenen mevsimlik gezici tarım işlerinde çocuk işçiliğinin çocukların sağlıklı gelişimleri açısından oluşturduğu riskler arasında aşağıdakiler yer almaktadır:

Kas iskelet sistemi hastalıkları: Tarımsal üretimde sürekli çömelme ve eğilme hareketleri ve ağır yük taşıma çocuk işçinin diz ve bel eklemlerinde ciddi sorunlar oluşturabilmekte, duruş bozukluğu, asimetrik omurga gelişimi ve gelişim geriliği gibi birçok sağlık sorununun temel sebebi olabilmektedir.

Zehirlenme ve cilt hastalıkları: Tarımsal üretimde sıklıkla kullanılan insektisit (böcek öldüren) ve pestisit (bitki öldürücü) gibi kimyasalların güvensiz şekilde saklanması, çocukların ulaşabileceği yerlerde durması gibi birçok etmen hem tarlada çalışan hem de yaşam alanında bulunan çocuklar için yakın dönemde ciddi zehirlenme ve cilt hastalıkları riski oluşturmakta, uzun dönemde ise sinir sisteminde, özellikle dengeyle ilgili bölgelerde, ciddi ve geri dönüşsüz hasarlar bırakabilmektedir.

İş kazaları: Tarımsal üretimde gerekli koruyucu ekipman olmadan çalışan çocukların en sık karşılaştıkları iş kazası uzuv kesikleri ve yaralanmalarıdır. Narenciye hasadı gibi ağaçtaki meyveyi toplamak için, bazen dengesiz bir merdiven üzerinde, makas kullanımını gerektiren ürünlerde bu risk daha da artmaktadır. Fındık hasadı gibi çocukların özellikle eğimli arazilerde ağaçtan hasat yapmaları gereken ürünlerde bir diğer önemli risk düşmeye bağlı yaralanma riskidir. Makineli tarımın artması, aynı zamanda tarlada ya da tarlaya yakın bölgede bulunan çocukların araç kazalarına karışabilme riskini de arttırmıştır.

Yaşam ortamından kaynaklanan riskler: Özellikle mevsimlik gezici tarımda çalışan çocuklar yaşam ortamlarından kaynaklanan birçok riske maruz kalmaktadır. Bu çocukların yaşam ortamlarının en belirleyici özelliği 10-15 metre karelik çadırda en az 4-6 kişinin yaşıyor olmasıdır. Bu kalabalık, hem birçok bulaşıcı hastalık için risk oluşturmakta, hem de mahremiyetin neredeyse hiç olmadığı anlamına gelmektedir. Bunun yanında, çadırlardaki yaşam ortamlarında ciddi bir hijyen sorunu bulunmakta, bu da bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına ve uzun sürmesine sebep olmaktadır. Yaşam alanlarının sağlık kuruluşlarına uzak olması, yaşanacak sağlık sorunlarının hızlı tedavisini de imkansız hale getirmektedir. Yaşam ortamlarında sosyal alan eksikliği de bir diğer sorundur. Özellikle ergenlik döneminde çocuğun psikolojik gelişimi için önemli bir etken olan sosyal iletişimin hem bu alanların azlığı hem de

⁷ Detaylı bilgi için:

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) <https://www.csqb.gov.tr/Media/b5kjb0eb/%C3%A7ocuk-i%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi-ile-m%C3%BCcadele-ulusal-programi.pdf>

⁸ Bu bölüm şu kaynaktan yararlanılarak hazırlanmıştır:

Kalkınma Atölyesi (2018). *Tarımsal Üretimde Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sağlık Riskleri*. <https://www.ka.org.tr/api/files/pdfs/0f9de79c-7bcc-403b-bb29-3c22106d93f4.pdf>

çocukların iletişim kurduğu kişilerin sadece yakın aileleri olması sebebiyle son derece sınırlı olması, gelişimsel psikoloji açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Trafik kazaları: Tarımsal üretimde çalışmaya giden çocukların da içlerinde bulunduğu işçileri taşıyan araçlarda kapasitenin üzerinde çok sayıda kişinin güvensiz şekilde taşınması nedeniyle trafik kazaları sık görülmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde en sık ölüm sebebi hem iller arası yolculuk hem de çadır yerleşiminden çalışma yerlerine giderken yaşanan trafik kazalarıdır. Güvenli ve bakımı yapılmış araçlarda bile bir kaza anında çocukların aldığı zararlar erişkinlerden daha fazla ve daha ciddi iken, emniyetsiz araçlarda, kapasitesinden fazla kişi ile ve bazen eşya taşımaya uygun bölümlerde yapılan seyahatler çocuklar için çok daha büyük risk oluşturmaktadır.

Ayrımcılık: Sağlığın fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali olduğu düşünüldüğünde ayrımcılığın her açıdan kişiye zarar verebileceği açıktır. Mevsimlik tarımda çalışan çocuklar için ruhsal ve sosyal gelişim sürecinde ayrımcılık temelli yaşayabilecekleri travma uzun dönemde hayati önem taşır. Dili, ırkı veya sırf tarım işçisi olduğu için ayrımcılığa uğrayan çocuk, eğitim de dahil birçok olanaktan mahrum büyümektedir. Bu durum çocuğu hayatın sadece tarlada çalışmak olduğu düşüncesine iter; yaşam veya çalışma koşullarını etkileyecek her türlü müdahaleye direnç geliştirmesine yol açar.

Şiddet: Genel barınma ve çalışma koşulları göz önüne alındığında, tarım işçisi çocukların şiddetin bütün formları ile karşılaşabileceği düşünülebilir. Her şeyden önce çocuk işçiliğinin kendisi, çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini engelleyen, emeğini sömüren, üstelik kazancını kendisi için harcama imkanından da mahrum bırakan bir sistem içinde, başlı başına bir ekonomik şiddettir. Ayrıca, özellikle mevsimlik gezici tarım işçisi çocuklar için çalışma ortamının kendisi de fiziksel şiddet ve istismar için son derece elverişlidir. Tarım araçları, tarla/bahçe sahipleri, çocuğun kendi ebeveyn ve akrabaları, kardeşleri hatta kendi akranları çalışan çocuk için şiddetin kaynağı olabilirler.